

ספלול קטן צמח רב-שנתי בעל פרחי "מלכודת" (דצמבר 2021)

כתבה ערגה אלוני

פתיח: **ספלול קטן** *Aristolochia parvifolia* מהספלוליים הוא עשבוני רב-שנתי בעל קנה שורש בקרקע. העלים פשוטים לבובים, מסורגים על הגבעול. הפרחים בודדים בחיק עלה, מוארכים דו מיניים המהווים מלכודת לחרקים מאביקים. הפרי הלקט כדורי הנפתח ע"י 6 סדקים דרכם מופצים הזרעים למרחב.

תגיות: עלה לבוב, עטיף בלתי נכון, אוגן דמוי לשון, פרחי מלכודת.

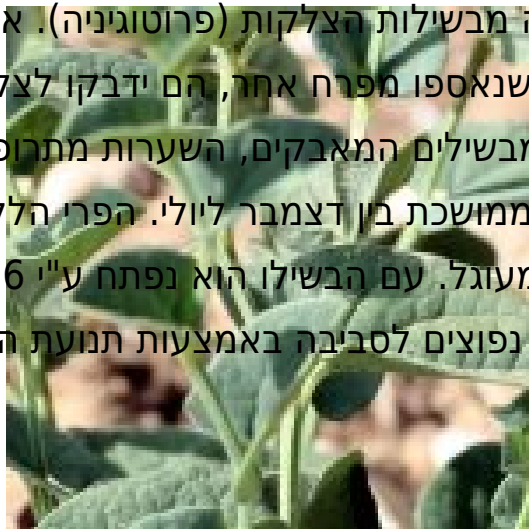
—————

ספלול קטן *Aristolochia parvifolia*, המשתייך למשפחת הספלוליים, הוא צמח עשבוני רב-שנתי בעל ענפים דקים וסבוכים וקנה שורש בקרקע. בקיץ מתייבשים חלקיו הירוקים ובקרקע נותר קנה שורש רדום. בעונה הלחה מתעוררים ניצנים תת-קרקעיים המתפתחים לגבעולים נושאי עלים פרחים ופירות (Zohary 1966). הגבעולים סבוכים, דקים, בעלי צלעות באורך 5-15 ס"מ. העלים פשוטים מעוגלים שפתם תמימה מסורגים על הגבעול. הטרף לבוב בבסיסו ראשו מעוגל, אורכו 1-2 ס"מ, 1-1.5 X ס"מ. עורק מרכזי **מחלק** את העלה לסימטריה דו צדדית. בפני העלה מובלטים מקטעים רבועים ע"י רשת עורקים. צדם התחתון של המקטעים שקוע ולביד. הפטוטרת קצרה ללא עלי לואי (דנין א. 1982, פינברון-דותן, דנין 1991).

ספלול קטן מימין גבעולים סבוכים נושאי עלים. משמאל: העלים בעלי טרף לבוב, מסורגים על הגבעול. צילמה ערגה אלוני ©

הפרחים בודדים מוסתרים בין העלים, נישאים על עוקץ קצר המתפתח מחיק עלה. הפרח חלקו צינורי תוכו שעיר, בעל עטיף כותרתי, דו-מיני, בלתי נכון, אורכו 3-6 ס"מ, חסר גביע בעל עוקץ קצר. הכותרת היא צינור מאוחה בקוטר 5 מ"מ. בסיס הפרח כדורי ומורחב. בתוכו מוסתרת שחלה תחתית בת 6 מגורות. בחלק התיכון מוגנים 6 עמודי עלי מאוחים לעמוד אחד הנושא בראשו 3 צלקות ו- 6 אבקנים המעורים בעמוד העלי. המשכו צינור מעוקל הנפרש לאוגן דמוי לשון בצבע צהבהב חום ארגמן (זהרי 1978). חלקה המורחב של הלשון בעל עורקי אורך מודגשים המעוטרים כתמים ארגמניים חומים. שערות קצרות מעטרות את שולי שפת הלשון. הפרחים חסרי צוף. ההאבקה נעשית ע"י חרקים. מבנה הפרח מהווה מלכודת זמנית לצורך האבקה ומותאם למאביקים ספציפיים כמו צרעות ופרטים מהזבוביים (Rulik et al 2007), הנמשכים לריח האופייני של בשר רקוב הנודף מהפרח. עם כניסת המאביק פנימה, הוא מופנה באמצעות השער הנוטה מטה אל צלקות השחלה. כדי למנוע או להקטין אפשרות להאבקה עצמית, בפרחי **הספלול** קיים פער בזמן בין הבשלת העלי והאבקנים. בתחילה מבשילות הצלקות (פרוטוגיניה). אם המאביקים שנכנסו נשאו על גופם גרגירי אבקה שנאספו מפרח אחר, הם ידבקו לצלקות העלי ותתקיים האבקה. לאחר יום יומיים, מבשילים המאביקים, השערות מתרופפות והמאביק משוחרר. **ספלול קטן** פורח תקופה ממושכת בין דצמבר ליולי. הפרי הלקט רב זרעי אורכו 0.8-1.5 ס"מ. בצעירותו הפרי ירוק מעוגל. עם הבשילו הוא נפתח ע"י 6 סדקי אורך החושפים את הזרעים הבשלים ואלה נפוצים לסביבה באמצעות תנועת הפרי.

ספלול קטן. מימין ומשמאל: הפרחים דו מיניים, צינוריים חלקם התחתון מורחב סביב השחלה צילמה ערגה אלוני ©

הפרי הלקט רב זרעי אורכו 0.8-1.5 ס"מ. בצעירותו הפרי ירוק מעוגל. עם הבשילו הוא נפתח ע"י 6 סדקי אורך החושפים את הזרעים הבשלים ואלה נפוצים לסביבה באמצעות תנועת הפרי.

ספלול קטן. פירות הצמח הם הלקטים רבי זרעים. צילם ליאור אלמגור ©

ספלול קטן הוא צמח מצוי מזרח ים-תיכוני הגדל בין סלעים וטרשים בשמש מלאה בחורש ובבתה. בית-גידול אופייני לצמח הן ערימות אבני גיר שסוקלו בשטחים מעובדים. בארץ גדל בגולן, בגליל, בכרמל ולאורך חופו, גלבע, שרון, שומרון ומדבר שומרון, שפלה, הרי יהודה ומדבר יהודה, עמק יזרעאל, בקעת כנרת, מערב הנגב, ערבות הירדן. תפוצתו העולמית איטליה, יוון, קפריסין, אזור הבלקן, לבנון סוריה א"י, ירדן וסיני.

צמחים המשתייכים לספלוליים מכילים Aristolochic acid (חומצה אריסטולוכית) המצויה בעלי הצמח. החומר מוכר כיום כחומר קרצינוגני, היה בשימוש כחומר מרפא ביוון העתיקה וברומא במאות 4-5 לפה"ס (Heinrich et al 2009)). כ"כ הוא מוכר כחומר מרפא ברפואה הסינית וברפואה ההוליסטית - "אירוודה" שמקורה בהודו. בחומר השתמשו לטיפול

במחלת כליות, כבד, גאט, סוגים של סרטן, בעיות בשתן, דימומים לאחר לידה ועוד. החומצה מכילה בהרכבה שילוב של מספר רב של ניטרוגליצרין הקשורים מבחינה מבנית בחומצות קרבוקסילית. לאחר מספר מקרים של מות כתוצאה משימוש בחומר זה, יצא ארגון FPA בהזהרה חמורה כנגד שימוש בו בצורה לא מבוקרת. למרות היותו רעיל, פרפרים מסוימים, מטילים ביצים על הצמח, זחליהם ניזונים מעלי הצמח ופיתחו עמידות לרעלן. החומר שבגופם, דוחה טורפים מלטרופ זחלים אלה.

קיימים מאות מינים של **ספלול**. אחדים מהם משמשים בגינון כצמח מטפס שפרחיו מרשימים ביופיים.

ספרות:

דנין א. (אלון עורך) 1982. החי והצומח של א"י אנציקלופדיה שימושית מאוירת. משרד הביטחון, החברה להגנת הטבע כרך 10 עמ' 39-40.

זהרי מ. 1978 כל עולם הצמחים. עם עובד.

פינברון-דותן נ. דנין א. 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה ירושלים.

Heinrich M. Chan J. Wanke S. Neinhuis C. Simmonds MS 2009. Local uses of Aristolochia species and content of nephrotoxic aristolochic acid 1 and 2-a global assessment based on bibliographic sources.. J Ethnopharmacol. 125 (1) 108-44

Heywood VH. Brummitt RK. Culham A. Seberg O. 2007 Flowering plants families of the world. Firefly Books Ontario Canada. pp 44-45

Rulik B. Wanke S. Nuss, M. Neinhuis C. 2007. Pollination of Aristolochia pallida Willd. (Aristolochiaceae) in the Mediterranean. Flora 203: 175-184

Zohary, M. 1966. Flora Palaestina. The Israel Academy of Sciences and humanities Jerusalem vol 1 p. 49

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע 2021 ספלול קטן צמח רב-שנתי בעל פרחי "מלכודת" (דצמבר 2021)
פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 8.

https://www.kalanit.org.il/monthly_blooms/amaranthus_gaecizans_novem/ber_2021

=====